

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

3-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Юсупов Хуршид Муратжанович</i> ПЕРВЫЕ ШАГИ ДВУХСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА САУДОВСКОЙ АРАВИИ С МОМЕНТА НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	9-13
<i>Najmiddinov Zafar Xoshimjonovich</i> O'RTA OSIYO FAQIHLARINING MUSANNIFAK ASARLARIGA TA'SIRI XUSUSIDA	14-19

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Madraimova Marxamat Raximberganovna</i> XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING OBYEKTIV ZARURLIGI VA AHAMIYATI	20-23
<i>Abdullaev Jamshid Obidovich</i> SUN'IY INTELLEKT — XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA	24-30
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич</i> ДОННИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА ТАННАРХ КАЛКУЛЯЦИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	31-46
<i>Ziyadullayev Zuxriddin Ilxom o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI TRANSFORMATSIYASI BORASIDA NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	47-51
<i>Alimova Saboxat Gaziyevena, Erkinova Sevinch</i> YASHIL IQTISODIYOT VA ATROF MUHIT MUAMMOLARI	52-56
<i>Zokirova Gavxar</i> GLOBAL PENSIYA TIZIMLARI BARQARORLIGI VA YETARLILIGI TAHLILI	57-66

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna, Muxtorov Muxsin Jabborovich</i> TASAVVUFDA INSON MA'NAVIY KAMOLOTI MASALASI	67-73
<i>O'rinboyev Davlatjon Bahtiyorovich</i> IJTIMOIY FALSAFADA STRATEGEMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI	74-79
<i>Alimov Mansur Narboyevich</i> PEDAGOGIYALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY VA KASBIY RIVOJLANTIRISHDA AJDODLAR MA'NAVIY MEROSINING O'RNI. ("SILSILAT UL-ORIFIYN VA TAZKIRATU-S-SIDDIQIYN" ASARI MISOLIDA)	80-87
<i>To'xtasinov Shukurjon Shavkatjon o'g'li</i> MILLIY BIRLIK VA SIYOSIY HOKIMIYATGA DOIR JADIDLAR QARASHLARINING IJTIMOIIY- FALSAFIY AHAMIYATI	88-95
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> AN'ANAVIY O'QISHNING GNOSEOLOGIK JIHATLARI	96-101

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abdullaeva Charos Baxramovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIKADA REKLAMA DISKURSI TUSHUNCHASI	102-105
<i>Umarqulova Munira Zohidjon qizi</i> ILMIY-FANTASTIK ADABIYOT: JANRNING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA POETIK CHEGARALARI	106-119
<i>Xaydarova Gavhar Abdukadirovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIK MADANIYAT KONTEKSTIDA "SPORT DISKURSI" TUSHUNCHASINING NAMOYON BO'LISHI	120-124
<i>Mirzarahimov Bahodir Shavkat o'g'li</i> "XALQ SO'ZI" GAZETASINING MATNLARINI DAVR BO'YICHA TASNIFLASH BOSQICHLARI	125-129
<i>Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK SOMATIK KOMPONENTLI MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLILI	130-137
<i>Yangiboyeva Feruza Ortiq qizi</i> TIPS FOR TEACHING ENGLISH: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE LEARNING	138-145
<i>Ибодуллаева Гавхар Уринбаевна</i> ОБУЧЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ К НАЧАЛЬНОМУ УРОВНЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕ- ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЕ	146-151
<i>Kuvvatov Raxmatulla Hikmatillayevich</i> SAN'ATGA OID AFORIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI.....	152-156
<i>Ibodullayeva Gulshod Urinovna</i> CHET TILLARINI O'RGANISHDA IMMERSIV O'QITISH USLUBLARI –SAMARALI YO'NALISH, YONDASHUVLAR VA XULOSALAR.....	157-160
<i>Habibullayeva Gulsanam Inomjon qizi</i> INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING (FOR PRE INTERMEDIATE LEVELS)	161-165
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> TILSHUNOSLIKDA TERMINOLOGIYANING XUSUSIYATLARI.....	166-169

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Kuchimova Shaxlo</i> VASIYATNOMANING OG'ZAKI SHAKLI VA UNI TUZISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	170-176
<i>Jumanazarov Faxriddin Erkinovich</i> KONTRAFAKT MAHSULOTLARNI ANIQLASH VA ULARNING MUOMALASIGA QARSHI KURASHISH MUAMMOLARI	177-183
<i>Курбанова Эльмира Асадовна</i> ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОВД С ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И ИНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БЕЗНАДЗОРНОСТИ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	184-190

<i>Raxmatullayev Xurshidjon Shukurilla o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIDA KRIPTO-AKTIV VA U BILAN BOG'LIQ BO'LGAN AYRIM MUAMMOLAR.....	191-195
<i>Aldamuratova Amangul Uralbayevna</i> FUQAROLIK PROTSESSIDA AJRIMLAR TUSHUNCHASI VA TURLARI	196-200
<i>Xakimov Jahongir Olimjon o'g'li</i> KIBERFIRIBGARLIK VA KIBERKORRUPSIYA – RAQAMLI DUNYODAGI MURAKKAB JINOYATLAR.....	201-208
<i>Ergashev Qaxramon Zokirjonovich</i> KORRUPSIYAVIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOY ZARURATI.....	209-219
<i>Normatov Isomiddin Dustqul o'g'li</i> XUFIYONA IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	220-224
<i>Пулатов Темурабек Гайратжон угли</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КИС В СЕКТОРЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	225-231
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING ILMIY-TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA	232-236
<i>Sharipova Farida Salimdjanoyn, Qo'ng'irotova Anorxol</i> TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA "TIBBIY BIOLOGIYA" HAMDA "UMUMIY GENETIKA" FANLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLAR SAMARADORLIGI	237-241
<i>Собирова Гулибарно Зайнутдин кизи</i> МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	242-252
<i>Salayev Donyor Baxtiyarovich</i> ZAMONAVIY JISMONIY TAYYORGARLIKNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	253-259
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASIDA BOKS MURABBIYLARINI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINING XUSUSIYATLARI	260-266
<i>Hakimova Nargiza Uralovna</i> YOSH KURASHCHI QIZLARDA MUVOZANAT QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQS VA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI	267-273
<i>Otepbergenov Jetkerbay Sakbergenovich</i> MODULLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHGA UNDASH MUAMMOSI	274-279

Received: 10 April 2025
Accepted: 15 April 2025
Published: 28 April 2025

Article / Original Paper

ДОННИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА ТАННАРХ КАЛКУЛЯЦИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич

ТДАУ «Бухгалтерия ҳисоби, таҳлил ва аудит»
кафедраси профессори, и.ф.д.

Аннотация. Ушбу тадқиқотда донни қайта ишлаш корхоналарида ун ва омихта ем маҳсулотларини ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини бошқариш юзасидан дуч келадиган молиявий қийинчиликлар ўрганилади. Эмпирик тадқиқотнинг миқдорий ёндашуви асосида донни қайта ишлаш корхоналарида алоҳида ун ва омихта ем маҳсулотларини ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини молиявий бошқаришни муваффақиятсизликка олиб келадиган асосий омилларни аниқлаш, ишлаб чиқилган сценарийлар орқали ун ва омихта ем маҳсулотлари бирлиги бўйича ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини молиявий бошқарув қоидаларининг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш, сунъий интеллект технологиялари асосида ун ва омихта ем маҳсулотлари бирлиги бўйича ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини бошқаришнинг молиявий стратегияси бўйича сценарийли прогноз кўрсаткичлари илмий асосланган оптимал қарорларни қабул қилишга қаратилади

Калит сўзлар: узоқ муддатли прогноз кўрсаткичлари, ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш, таннарх калкуляциясини молиявий бошқариш, ишлаб чиқариш харажатларининг самарадорлигини баҳолаш, ахборотларни тўплаш, ҳужжатлаштириш, қайта ишлаш, мақбул қарорлар қабул қилиш.

IMPROVING PRODUCTION COST ACCOUNTING AND COST CALCULATION IN GRAIN PROCESSING ENTERPRISES

Abdullayev Altinbek Yangibayevich

TSAU, Professor of the «Accounting, analysis and audit»
department, doctor of economic sciences, professor

Abstract. This study examines the financial difficulties encountered in managing the production costs of flour and compound feed products and cost calculation in grain processing enterprises. Based on the quantitative approach of empirical research, the main factors leading to the failure of accounting for the production costs of individual flour and compound feed products and financial management of cost calculation at grain processing enterprises are identified, the economic efficiency of the rules for accounting for the production costs of flour and compound feed products and financial management of cost calculation are assessed through the developed scenarios, and the scenario forecast indicators for the financial strategy for accounting for the production costs of flour and compound feed products and financial management of cost calculation are based on artificial intelligence technologies, which are aimed at making scientifically based optimal decisions.

Key words: long-term forecast indicators, accounting for production costs, financial management of cost calculation, assessment of the effectiveness of production costs, information collection, documentation, processing, making appropriate decisions.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V5SI3Y2025N04>

Кириш. Донни қайта ишлаш корхоналарининг маҳсулотларини ишлаб чиқаришда харажатларнинг ҳисобини юритиш ва маҳсулот таннархининг калкуляциясини такомиллаштириш масаласи илмий-тадқиқот ишларининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Маҳсулот ишлаб чиқаришда харажатларнинг ҳисобини юритиш ва маҳсулот таннархининг калкуляциясини самарали ташкил этиш технологик жараёнларнинг исталган босқичида ресурслардан фойдаланиш устидан мукамал назорат қилиш ва бошқарув мақсадларига эришиш учун зарарий бухгалтерия ҳисобининг ахборотларидан самарали фойдаланишни тақозо этади.

Сўнгги йилларда дон маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари фаолиятининг технологик ва ташкилий жиҳатларини такомиллаштириш тадбирлари ишлаб чиқариш харажатларининг таркибига ва маҳсулот таннархига сезиларли даражада таъсир кўрсатмоқда, аммо донни қайта ишлаб чиқариш соҳасида маҳсулот ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини таъминлаш даражаси белгиланган талабларга тўлиқ жавоб бермайди.

Ушбу муаммонинг ечимини топишда комплекс ташкилий ва бошқарув чора-тадбирлар тизими, шунингдек, ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархи тўғрисидаги ахборотларни тўплаш, ҳужжатлаштириш, маълумотларни қайта ишлаш ва умумлаштиришда хилма-хил усулларни харажатларнинг ҳисобини юритиш ва маҳсулот калкуляциясини такомиллаштириш муҳим роль ўйнайди.

Амалиёт шуни кўрсатадики, сўнгги йилларда дон маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари фаолиятининг сифат кўрсаткичларини яхшилаш, харажатлар сарфланиши ва кўрилган зарарларнинг юқори даражасини аниқлаш, ишлаб чиқаришнинг ички захираларини излаб топишга етарлича эътибор қаратилганича йўқ. Бу ҳолат ишлаб чиқаришда ортиқча харажатларнинг сарфланишига, тайёр маҳсулотларнинг йўқотилишига сабаб бўлмоқда. Ишлаб чиқариш жараёнининг объектив тавсифи харажатларнинг илмий асосланган бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритиш, маҳсулот таннархининг калкуляцияси учун имконият яратади. Бу эса ишлаб чиқарувчиларга корхонада ишлаб чиқариш фаолиятининг натижаларини оптималлаштиришни тақозо этади [2; 97 - 113].

Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари ва таннарх тўғрисидаги ахборотларнинг етарлилиги ва ишончлилиги бизнесга раҳбарлик қилиш ва бошқаришда рақобатдош устунликларга эришиш усулларида биридир. Амалиётда ишлаб чиқариш фаолиятига мувофиқликни оширишга қаратилган харажатларнинг ҳисобини юритиш ва маҳсулот таннархининг калкуляцияси усулларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олишнинг жорий усули тизимида турли даражадаги бошқарув қарорларини қабул қилишда харажатларга таъсир этувчи усулларнинг хилма-хиллигини аниқлайдиган қоидалар билан таъминлаш муҳим аҳамият касб этади.

Бугунги кунга қадар донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси усулларининг мақсади ва уларни соҳаларда қўллаш тўғрисидаги ахборотлар мавжуд илмий ишларда тўлиқ ёритиб берилмаган, ҳатто умумлаштирилмаган. Ҳисоб юритишнинг услубий

таъминотлари ишлаб чиқилмаганлиги донни қайта ишлаш корхоналарида ҳисоб юритиш назарияси ва амалиётида мавжуд усуллардан фойдаланиш ва уларнинг тармоқ хусусиятларига мос келадиган техникалар билан бойитиб боришига ёрдам беради. Бироқ харажатлар ҳисобини юритишни такомиллаштириш билан боғлиқ масалалар, шунингдек, харажатларнинг ҳисобини юритиш ва маҳсулот таннархи калкуляциясини бошқаришнинг самарадорлигини муайян усуллар ва ёндашувлардан фойдаланмасдан ҳал қилиб бўлмайди.

Халқаро амалиётга кўра, маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясининг ички ва ташқи фойдаланувчиларни маҳсулот таннархини камайтириш ва харажатларнинг тақсимланишини самарали бошқаришга доир фойдали ахборот билан таъминлашга кўмаклашади. Тўпланган ахборотлар корхонанинг иқтисодий барқарорлигини таъминлаш ва самарали бошқарув қарорларини қабул қилиш учун кўмак беради.

Демак, маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ва таннарх калкуляцияси методологиясини такомиллаштиришдан асосий мақсад - ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, [харажатларни камайтириш мақсадида ишлаб чиқаришнинг ички захираларни излаб топиш, корхонанинг ички салоҳиятдан оптимал фойдаланиш ва иқтисодий самарадорликка эришишдан иборат.

Аммо бугунги кунда корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясига сезиларли эътибор бермаслик, номукамал режалаштириш, бошқарувни ташкил этиш қоидаларининг бузилиши муайян камчиликларнинг юзага келишига сабаб бўлмоқда. Хусусан, донни қайта ишлаш корхоналарида ун маҳсулотлари ва омихта ем ишлаб чиқариш ҳажми сезиларли даражада камайди, корхоналар ўртасида рақобатчилик кучайди. Бу ҳолат маҳсулот нархининг номутаносиблиги ва монопольлашувига, олинган маҳсулотларга ўз вақтида ҳақ тўлаб бермаслик, ресурслар нархининг ошиб кетиши ва назорат самарадорлигининг сусайишига сабаб бўлмоқда. Шу нуқтаи-назардан қараганда, донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини самарали бошқариш, харажатларни камайтиришнинг ички захираларни излаб топиш, харажатларни оптимал тақсимлаш орқали корхоналарнинг банкротлик жараёнларидан қочиш имкониятини яратиш, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш суръатининг мақбул вариантларини ишлаб чиқиш мақола мавзусининг долзарблигини белгилайди.

Адабиётлар таҳлили. Қайта ишлаш коналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини такомиллаштириш масалалари устида С. Drugu, Киселева О.В., Макарова Е.Н., Кочетов В.Л., Изыкова А.В., Бондин И.А. каби иқтисодчи олимлар илмий тадқиқот олиб борган. Хусусан, Бондин И.А.нинг тадқиқотида ишлаб чиқариш харажатлари назариясини тизимлаштириш асосида қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ишлаб чиқариш харажатларини бошқариш концепцияси яратилган; ишлаб чиқариш харажатларини бошқариш механизмини мақсадлилиқ, ахборотлаштириш, ресурсларнинг ўзаро алмашинуви, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва техник жиҳозлашда инновациялар услуги, усуллари ва воситалари ёрдамида харажатларни камайтириш ва самарадорликни ошириш таклиф этилган; таннарх элементлари билан ишлаб чиқариш

харажатларига таъсир этувчи омиллар аниқланган; бошқарувнинг турли даражаларида ишлаб чиқариш харажатларининг иқтисодий - статистик моделлари тузилган; корхоналар фаолиятини тавсифловчи кўрсаткичларнинг маҳсулот бирлигининг таннархига таъсири баҳоланган; ишлаб чиқариш харажатларини камайтиришга қаратилган бошқарув қарорларини қабул қилишга имкон берадиган молиявий режалар тузилган; корхоналарнинг кредитга лаёқатлигини комплекс баҳолашнинг холислигини таъминлаш учун амалиётда қўлланиладиган кўрсаткичлар (мутлақ ликвидлик коэффиценти, дебитор ва кредитор қарздорлик) рўйхатини кенгайтиришни назарда тутадиган услубий ёндашув ишлаб чиқилган; маҳсулот ишлаб чиқарувчиларининг кредитга лаёқатлилигини комплекс баҳолаш орқали бюджет маблағларини табақали тақсимлаш механизми таклиф этилган [3; 24].

Киселева О.В. ўзининг тадқиқотида бухгалтерия ҳисобида ягона ёндашувнинг мавжуд эмаслиги сабабли маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ва таннарх калкуляциясини ҳисоблаш усули шакллантирилди; ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш усулининг таснифлари ва таннарх калкуляцияси усули таклиф этилади, аниқланган хусусиятларнинг тўлиқлиги бошқа ёндашувлардан фарқ қилади; янгича ёндашув харажатларнинг ҳисобини юритиш корхона фаолиятининг хусусиятлари билан белгиланади, ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритишнинг модели ишлаб чиқилган бўлиб, унда ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва маҳсулот таннархининг калкуляцияси усули ва уларни тартибга соладиган қоидалар шакллантирилган [6; 24].

Макарова Е.Н. ўзининг тадқиқотида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг халқаро стандартлари тавсияларини ҳамда қайта ишлаш корхоналарида ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олишнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда маҳсулот бирлиги таннархининг моддалари бўйича номенклатуралар аниқланган; корхоналарда ҳақиқий харажатларнинг меъёрий харажатлардан четланишини оператив акс эттириш схемаси ва уларни ҳисобга олиш бўйича услубий тавсиялар ишлаб чиқилган; фаолиятга мувофиқлаштирилган ишлаб чиқариш харажатларини ўрта муддатли прогноз методологияси тавсия этилган; жорий ҳисоб-китоб тизимини янги иқтисодий шароитларга мослаштирган ҳолда қайта ишлаш корхоналарида ишлаб чиқариш харажатларини бошқариш тизимини ҳисобга олиш ва таҳлилий таъминлаш моделини ишлаб чиқилган; қайта ишлаш корхоналарининг ишлаб чиқариш харажатларини оптималлаштириш имконини берувчи корхоналарнинг тармоқ хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқариш харажатларини таҳлил қилиш усули таклиф этилган; ишлаб чиқариш харажатларини таҳлил қилишда маржинал ёндашув билан мослашувчан бюджетлаштиришдан фойдаланиш тавсия этилган; ишлаб чиқариш харажатларини оптималлаштиришда бухгалтерия ҳисоби билан таҳлилий маълумотларнинг самарадорлиги шакллантирилган [7; 24].

Кочетов В.Л.нинг тадқиқотида эса ун саноати корхоналарида ҳар бир марказ бўйича харажатлар билан самарадорлик кўрсаткичлари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш ҳамда баҳолаш имкониятини берадиган фойда марказлари томонидан таннархни бошқариш таклифи берилган; ишлаб чиқариш жараёнининг ҳар бир иштирокчиси учун таннархни назорат қилиш жараёнини ун ишлаб чиқариш комплексининг ташкилий тузилмасига мувофиқлаштириш, қарорлар қабул қилишда

мослашувчанликни ошириш, рақобат муҳитида корхона фаолиятининг самарадорлигини оширишга ёрдам берадиган тавсиялар ишлаб чиқилган; бирламчи бухгалтерия хужжатлари асосида харажат оқимлари бўйича тақсимлаш таклиф этилган; таркибий таҳлил усулларида фойдаланган ҳолда харажатларнинг асосий манбалари таннарх моддалари бўйича умумлаштирилган ва тизимлаштирилган [5; 193-198].

Изыкова А.В. ўзининг тадқиқотида ишлаб чиқариш харажатларининг таркибий элементлари аниқланган; ишлаб чиқариш харажатлари ижтимоий такрор ишлаб чиқаришнинг умумий тоифаси сифатида ўрганилган; ишлаб чиқариш харажатлари билан таннархни шакллантиришнинг назарий ва услубий жиҳатлари очиб берилган; меҳнат кўрсаткичлари орқали харажатлар билан таннарх ўртасидаги фарқлар аниқланган ва баҳоланган; маҳсулот таннархи билан ишлаб чиқариш харажатларига сезиларли таъсир кўрсатувчи омиллар аниқланган ва баҳоланган; корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш таннархини пасайтириш захиралари аниқланган ва корхонада ишлаб чиқариш тузилмасини оптималлаш бўйича иқтисодий - математик моделлар тузилган [4; 24].

Аммо юқоридаги илмий ишларда эмпирик тадқиқотнинг миқдорий ёндашуви асосида донни қайта ишлаш корхоналарида алоҳида маҳсулотларнинг ишлаб чиқариш харажатларини тақсимлаш ва маҳсулот таннархининг калкуляциясида муваффақиятсизликка олиб келадиган омилларни аниқлаш, ишлаб чиқилган сценарийлар орқали дон маҳсулотларининг алоҳида маҳсулотларнинг ишлаб чиқариш харажатларини оптимал тақсимлаш ва маҳсулот таннархининг калкуляцияси самарадорлигини баҳолаш, донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини самарали баҳолаш моделларини яратиш, сунъий интеллект технологиялари асосида ун ва омихта ем маҳсулотларининг харажатларини тақсимлаш ва маҳсулот таннархининг калкуляциясини бошқаришнинг молиявий стратегияси бўйича сценарийли прогноз кўрсаткичларни илмий асослаш билан боғлиқ тадқиқотлар олиб борилмаган.

Методология. Айтиш жоизки, донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг интенсив ўсиши ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ва маҳсулот таннархига таъсир этувчи омилларнинг таъсири билан таъминланади. Бу ҳолат айнан, маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ва таннарх калкуляциясини илмий асослаб беришни тақозо этади. Мақсадимиз – донни қайта ишлаш корхоналари фаолияти самарадорлигини ошириш, маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясининг методологиясини такомиллаштириш, харажатларни камайтиришнинг ички захираларни излаб топиш, харажатларни оптимал тақсимлаш орқали корхоналарнинг банкротлик жараёнларидан қочиш имкониятни яратиш, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш суръатининг мақбул вариантларини ишлаб чиқиш ҳамда улар билан боғлиқ бўлган элементларни умумлаштириш ва яхлит тизимлаштиришдан иборат.

Бугунги кунда донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини самарали баҳолаш моделлари мавжуд эмас. Шу сабабли маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясининг таркибига математик тавсиф бериш учун уларни ифодаловчи миқдор ва сифат кўрсаткичларига жиддий эътибор қаратмоқ

зарур. Донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси жараёнларига математик тавсиф бериш шартларига мувофиқ ун маҳсулотлари ва омехта ем ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси жараёнларини ҳисоблаш моделлари ва алгоритмларини ишлаб чиқдик.

I. Донни қайта ишлаш корхоналарида ун маҳсулотлари ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини юритиш ва маҳсулот таннархининг калкуляциясини ҳисоблаш алгоритмлари қуйидаги тартибда ишлаб чиқилди:

1. Доннинг дастлабки улгуржи қийматининг бирлиги ($Duqe$) ун маҳсулоти ишлаб чиқариш учун сарфланадиган дон миқдори (Ddm) билан дон улгуржи баҳоси (bdu) кўпайтмасининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Duqe = (Ddm * bdu) : Mum$$

2. Доннинг жами улгуржи қийматининг бирлиги ($Dtqe$) (транспорт харажатлари қўшилган ҳолда) ун маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун сарфланадиган доннинг умумий улгуржи қиймати (Duq), темир йўл харажатлари (Xty), автомобил харажатлари (Xav), ички ташиш харажатлари (Xit) ва жамғарма фоизи (Xjf) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Dtqe = Duqe + (Xty + Xav + Xit + Xjf) : Mum$$

3. Қўшимча маҳсулотлар қийматининг бирлиги ($Mqqe$) кепак маҳсулоти (Mkp) билан буғдой чиқиндис (Mbc) қийматининг йиғиндисининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Mqqe = (Mkp + Mbc) : Mum$$

4. Қўшимча маҳсулотлар қиймати ажратилгандан кейинги доннинг умумий қийматининг бирлиги ($Duqe$) транспорт харажатлари қўшилган дон қиймати бирлиги ($Dtqe$) билан қўшимча маҳсулотлар қиймати ($Mqqe$) айирмасига тенг

$$Duqe = Dtqe - Mqqe$$

5. Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар тўланадиган сарф-харажатлар бирлиги ($Xmpe$) электроэнергия сарфи (See), сув ресурслари сарфи (Ssr), газ сарфи (Sgz) ва бошқа ресурслар сарфи (Sbr) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Xmpe = (See + Ssr + Ssr + Ssr) : Mum$$

6. Маҳсулотни ишлаб чиқариш учун ишлатиладиган ҳар хил турдаги бошқа материаллар сарфи бирлиги ($Sbme$) ип (Sip), этикетка (Sek), қоп (Sqr) ва бошқа материаллар сарфи (Stm) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Sbme = (Sip + Sek + Sqr + Stm) : Mum$$

7. Бевосита ва билвосита харажатлар бирлиги ($Xbbe$) ёқилғи (Syq), эҳтиёт қисмлар (Seq), қурилиш материаллар (Sqm), ҳар хил турдаги бошқа материаллар (Sbm), мол етказиб берувчилар ва пудратчилар тўланадиган сарф-харажатлар (Smb), иш ҳақи (Sis), ягона ижтимоий тўлов (Sit), асосий воситалар амортизацияси (Sam) ва бошқа харажатлар (Sbs) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Xbbe = (Syq + Seq + Sqm + Sbm + Smb + Sis + Sit + Sam + Sbs) : Mum$$

8. Маҳсулот ишлаб чиқариш таннархи бирлиги ($Tise$) дон қиймати бирлиги

(Dyqe), ташиш, сақлаш ва ишлаб чиқаришда йўқотилган дон қийматининг (Qyb) ишлаб чиқарилган ун маҳсулотларига (Mum) нисбати, бевосита ва билвосита харажатлар бирлиги (Xbbe) йиғиндисига тенг

$$Tise = Dyqe + Qyb : Mum + Xbbe$$

9. Бошқа операцион харажатлар бирлиги (Xboe) ер солиғи (SQer), сув солиғи (SQsv), мулк солиғи (SQms), солиқнинг бошқа турлари (SQbt) ва бошқа турдаги харажатлар (Xbt) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Xboe = (SQer + SQms + SQbt + Xbt) : Mum$$

10. Давр харажатлари бирлиги (Xdre) маъмурий – бошқарув харажатлари (Xmb), сотиш харажатлари (Xrl) ва бошқа операцион харажатлар (Xbo) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Xdre = (Xmb + Xrl + Xbo) : Mum$$

11. Умумий ишлаб чиқариш харажатлари бирлиги (Xume) ишлаб чиқариш таннархи бирлиги (Tise), давр харажатлари бирлиги (Xdre) ва молиявий фаолият бўйича харажатларнинг (Xmf) ишлаб чиқарилган ун маҳсулотларига (Mum) нисбати йиғиндисига тенг

$$Xume = Tise + Xdre + (Xmf : Mum)$$

12. Умумхўжалик фаолияти фойдасининг бирлиги (Fuxe) маҳсулотнинг улгуржи қиймати бирлиги (Qsse) (қўшилган қиймат солиғисиз) билан умумий харажатлар (Xume) айирмаси бирлигига тенг

$$Fuxe = Qsse - Xume$$

13. Фойда солиғи (Sfse) солиқ тўлангунга қадар фойда (Fts) билан фойда солиғи ставкаси (Fss) кўпайтмасининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Sfse = (Fts * Fss) : Mum$$

14. Қўшилган қиймат солиғи (Qqs) сотиладиган маҳсулот билан (Mrq) солиқ ставкаси (Sqs) кўпайтмасига тенг

$$Qqs = Mrq * Sqs / (Sqs + 100)$$

15. Маҳсулотнинг улгуржи сотиш қиймати (қўшилган қиймат солиғи билан бирга) бирлиги (Quqe) маҳсулотнинг улгуржи қиймати (Qss) (қўшилган қиймат солиғисиз) билан қўшилган қиймат солиғи (Qqs) айирмасининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Quqe = (Qss - Qqs) : Mum$$

16. Соф фойда бирлиги (Fsfe) умумхўжалик фаолиятининг фойдаси бирлиги (Fuxe) билан солиқ тўлангунга қадар фойда (Fts) айирмасининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Mum) нисбатига тенг

$$Fsfe = Fuxe - Fts : Mum$$

17. Рентабеллик даражаси:

17.1. Ишлаб чиқариш таннархига нисбатан рентабеллик даражаси (Rut) соф фойда бирлигининг (Fsfe) ишлаб чиқариш таннархи бирлигига нисбат кўринишида ифодаланади:

$$Rut = Fsfe * 100 / Tise$$

17.2 Умумий харажатларга нисбатан рентабеллик даражаси (Rix) соф фойданинг (Fsfe) умумий харажатларга (Xume) бўлган нисбат кўринишида ифодаланади:

$$Rix = Fsfe * 100 / Xume$$

15. Ун маҳсулотлари ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясининг шартлари қуйидаги тенгсизликлар кўринишида ифодаланади:

$$Duqe < Dtqe; Mqqe < Dtqe; Tise > Xbee; Xume > Tise; Fsfe < Fuxe$$

II. Донни қайта ишлаш корхоналарида омихта ем маҳсулотлари ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва маҳсулот таннархининг калкуляциясини ҳисоблаш алгоритмлари қуйидаги тартибда ишлаб чиқилди:

1. Хом ашё умумий қийматининг бирлиги (Qxa) кепак (Xkp), тариқ (Xtr), макка дони (Xmd), ун (Xun), арпа (Xar), буғдой чиқиндиси (70 – 85%) (Xch), буғдой чиқиндиси (50 – 70%) (Xsh), оҳак уни (Xou) ва механик йўқотшлар миқдорлари (Xmy) улар ҳар бирининг баҳолари кўпайтмаси йиғиндисининг ишлаб чиқарилган омихта ем маҳсулотлари (Moe) нисбатига тенг

$$2. \quad Qxae = (Xkp * bkp + Xtr * btr + Xmd * bmd + Xun * bun + Xar * bar + Xch * bch + Xsh * bsh + Xou * bou + Xmy) : Moe$$

3. бу ерда bkp, btr, bmd, bun, bar, bch, bsh, bou, bmy – хом ашёларнинг баҳоси

4. Маҳсулот ишлаб чиқариш таннархининг бирлиги (Tice) хом ашёнинг умумий қийматининг бирлиги (Qxae) билан ёрдамчи материаллар (Sym), электроэнергия сарфи (See), темир йўл харажатлари (Xty), автомобил харажатлари (Xav), ички ташиш харажатлари (Xit), эҳтиёт қисмлар (Seq), иш ҳақи (Sis), ягона ижтимоий тўлов (Sit), асосий воситалар амортизацияси (Sam), ускунани сақлаш харажатлари (Xus) ва бошқа харажатлар (Sbs) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган омихта ем маҳсулотлари (Moe) нисбатига тенг

$$5. \quad Tice = Qxae + (Sym + See + Xty + Xav + Xit + Seq + Sis + Sit + Sam + Xus + Sbs) : Moe$$

6. Бошқа операцион харажатлар бирлиги (Xboe) ер солиғи (SQer), сув солиғи (SQsv), мулк солиғи (SQms), солиқнинг бошқа турлари (SQbt) ва бошқа турдаги харажатлар (Xbt) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган омихта ем маҳсулотлари (Moe) нисбатига тенг

$$7. \quad Xboe = (SQer + SQms + SQbt + Xbt) : Moe$$

8. Давр харажатлари бирлиги (Xdre) маъмурий – бошқарув харажатлари (Xmb), сотиш харажатлари (Xrl) ва бошқа операцион харажатлар (Xbo) йиғиндисининг ишлаб чиқарилган омихта ем маҳсулотлари (Moe) нисбатига тенг

$$9. \quad Xdre = (Xmb + Xrl + Xbo) : Moe$$

10. Умумий ишлаб чиқариш харажатлари бирлиги (Xume) ишлаб чиқариш таннархи бирлиги (Tise), давр харажатлари бирлиги (Xdre) ва молиявий фаолият бўйича харажатларнинг (Xmf) ишлаб чиқарилган омихта ем маҳсулотларига (Moe) нисбати йиғиндисига тенг

$$11. \quad Xume = Tise + Xdre + (Xmf : Moe)$$

12. Умумхўжалик фаолияти фойдасининг бирлиги (Fuxe) маҳсулотнинг улгуржи қиймати бирлиги (Qsse) (қўшилган қиймат солиғисиз) билан умумий харажатлар (Xume) айирмаси бирлигига тенг

$$13. \quad Fuxe = Qsse - Xoe$$

14. Фойда солиғи (Fsfe) солиқ тўлангунга қадар фойда (Fts) билан фойда солиғи ставкаси (Fss) кўпайтмасининг ишлаб чиқарилган ун маҳсулотлари (Moe) нисбатига тенг

$$15. \quad Fsfe = (Fts * Fss) : Moe$$

16. Қўшилган қиймат солиғи (Qqs) сотиладиган маҳсулот билан (Mrq) солиқ ставкаси (Sqs) кўпайтмасига тенг

$$17. \quad Qqs = Mrq * Sqs / (Sqs + 100)$$

18. Маҳсулотнинг улгуржи сотиш қиймати (қўшилган қиймат солиғи билан бирга) бирлиги (Quqe) маҳсулотнинг улгуржи қиймати (Qss) (қўшилган қиймат солиғисиз) билан қўшилган қиймат солиғи (Qqs) айирмасининг ишлаб чиқарилган омихта ем маҳсулотлари (Moe) нисбатига тенг

$$19. \quad Quqe = (Qss - Qqs) : Moe$$

20. Соф фойда бирлиги (Fsfe) умумхўжалик фаолиятининг фойдаси бирлиги (Fuxe) билан солиқ тўлангунга қадар фойда (Fts) айирмасининг ишлаб чиқарилган омихта ем маҳсулотлари (Moe) нисбатига тенг

$$21. \quad Fsfe = Fuxe - Fts : Moe$$

22. Рентабеллик даражаси:

17.1. Ишлаб чиқариш таннархига нисбатан рентабеллик даражаси (Rut) соф фойда бирлигининг (Fsfe) ишлаб чиқариш таннархи бирлигига нисбат кўринишида ифодаланади:

$$Rut = Fsfe * 100 / Tise$$

17.2 Умумий харажатларга нисбатан рентабеллик даражаси (Rix) соф фойданинг (Fsfe) умумий харажатларга (Хоее) бўлган нисбат кўринишида ифодаланади:

$$Rix = Fsfe * 100 / Хоее$$

23. Омихта ем маҳсулотлари бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калькуляцияси шартлари қуйидаги тенгсизликлар кўринишида ифодаланади:

$$Tise > Xbee; Хоее > Tise; Fsfe < Fuxe$$

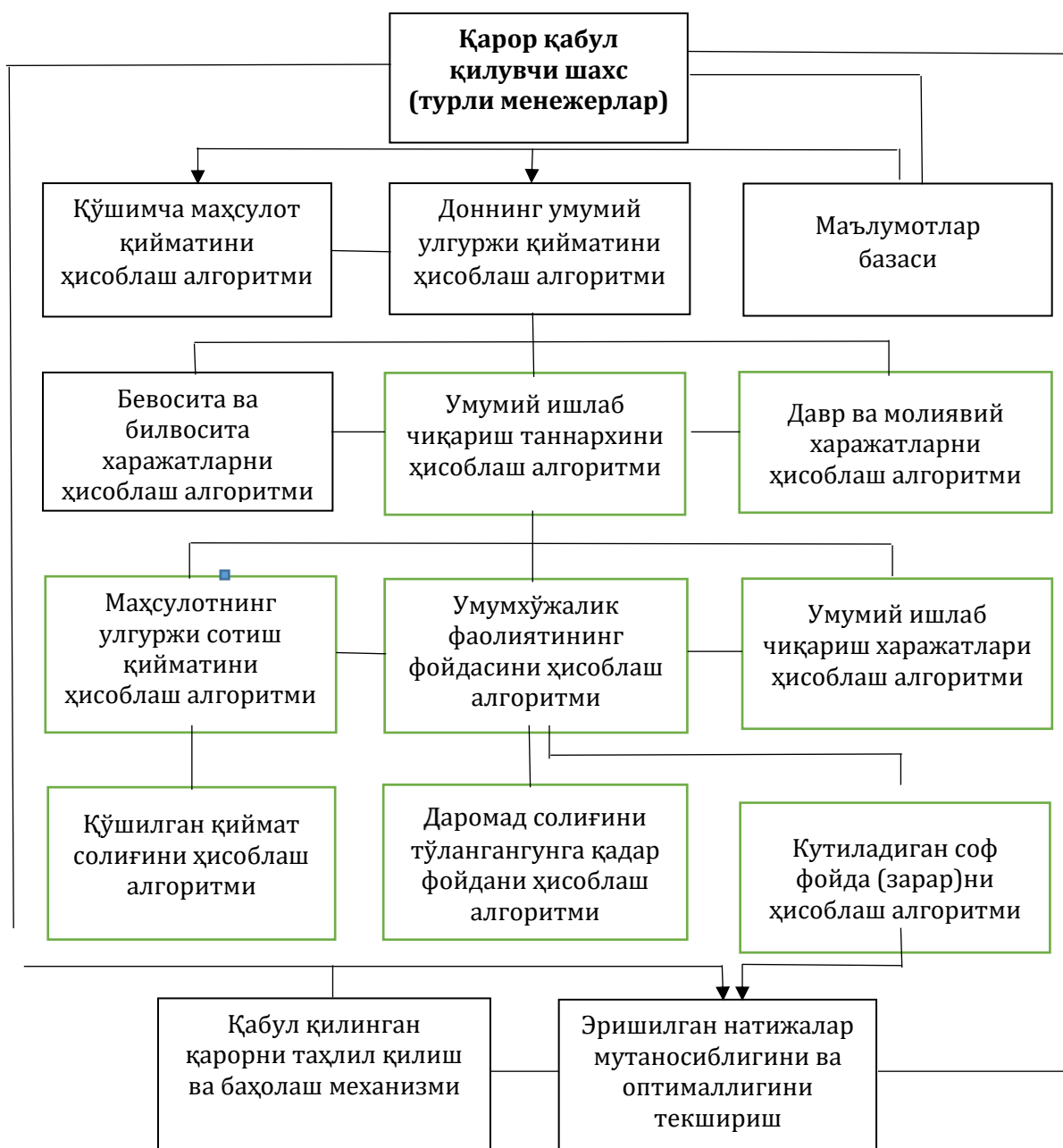
Демак, ушбу модель ва алгоритмлар маълум бир давр (ой, чорак, йил) учун маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини ифодалаш қондаси сифатида фойдаланишга имконият беради. Уларнинг типик шартлари режа даврига мутаносиб равишда миқдор ва сифат жиҳатдан ҳисобга олиб умумлаштирилади ва тизимлаштирилади.

Муҳокама ва натижалар. Сунъий интеллект технологиялари шароитида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси билан боғлиқ бўлган бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш муаммолар ечимини топишда икки ёки ундан кўпроқ вариантларни таққослаган ҳолда улардан оптимал вариантини танлаб олишни тақозо этади. Бунинг учун ЭХМ да эмпирик тадқиқотни амалга оширишда функционал, дастурий, ахборот таъминоти ва бошқа тадбирлар ишлаб чиқиш тақозо этилади.

Функционал таъминот донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси хусусиятлари ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқариш дастурининг моделлари ва алгоритмларига асосланади. Улар ўртасидаги алоқадорлик ягона маълумотлар базасига асосланади.

Ахборотларни қайта ишлашда ахборот манбаига киритиладиган ва чоп этиладиган натижалар алоҳида гуруҳларга ажратилади. Хотирага киритиладиган ахборотлар маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси билан боғлиқ ахборотлар тўпламини ташкил этади [1; 459 - 471].

ЭХМ хотирасидаги маълумотлар асосида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси кўрсаткичлари тизими таҳлил қилинади. Тадқиқотда ҳисоб-китоб итерацияларидан олинган натижаларга қараб, тажрибани давом эттириш ёки тугатиш борасида қарор қабул қилинади. Қўйилган масаланинг тизимли ахборот ва мантиқий алоқалар қондасига асосланиб функционал, дастурий ва ахборот таъминоти асосида донни қайта ишлаш корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси самарадорлигини баҳолаш схемасини ишлаб чиқдик (1-расм).

1 – расм. Маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини баҳолаш механизми

Маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини самарали бошқариш мақсадида ишлаб чиқилган сценарийлар орқали дон маҳсулотларининг алоҳида турлари бўйича комплекс ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ва таннарх калкуляциясини баҳолаш мумкин. Бунда турли даражадаги менежерлар ахборотлар базасига мурожаат қилганда эришилган натижалар қаноатлантирмаса, процедура ижобий натижа эришилгунга қадар такрорий мурожаат қилиб, муқобил вариантлар бўйича қарорлар қиёсий баҳоланади.

1 – жадвал. "Дўстликдомаҳсулотлар" АЖ да ун маҳсулотларининг сценарий бўйича ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот бирлиги таннархининг калкуляцияси*

(сўм/тонна)

Кўрсаткичлар	Ҳақиқатда	Сценарийлар		
		1	2	3
Ун маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми, тн	1	1	1	1
Сарфланадиган дон миқдори, тн	43509,12	43509,12	43509,12	43509,12
Доннинг улгуржи баҳоси	55,70	55,70	55,70	55,70
Доннинг дастлабки улгуржи қиймати	1797826,00	2423253,02	2423253,02	2423253,02
Транспорт харажатлари - жами	87493,98	88368,92	89243,86	90118,80
шундан:				
а) темир йўл харажатлари	0,00	0,00	0,00	0,00
б) автомобил харажатлари	44950,99	45400,50	45850,01	46299,52
в) ички ташиш харажатлари	15575,99	15731,75	15887,51	16043,27
г) жамғарма фоизи	26967,00	27236,67	27506,34	27776,01
Доннинг умумий қиймати транспорт харажатлари билан бирга	1885320,09	2511621,95	2512496,89	2513371,83
Қўшимча маҳсулотлар - жами	320169,01	323370,70	326572,39	329774,08
шундан:				
а) кепак	292100,99	295022,00	297943,01	300864,02
б) дон чиқиндис	28068,02	28348,70	28629,38	28910,06
Қўшимча маҳсулот ажратилгандан кейинги доннинг умумий қиймати	1565151,08	1580802,59	1596454,10	1612105,61
Ташиш, сақлаш ва ишлаб чиқаришда йўқотилган дон қиймати	57507,00	58082,07	58657,14	59232,21
Бевосита ва билвосита харажатлар	416071,00	420231,72	424392,43	428553,14
Ёқилғи	2533,00	2558,33	2583,66	2608,99
Эҳтиёт қисмлар	13927,00	14066,27	14205,54	14344,81
Қурилиш материаллари	2004,00	2024,04	2044,08	2064,12
Бошқа материаллар - жами	65862,00	66484,26	67142,52	67800,78
шундан:				

а) витамин	28379,00	28662,79	28946,58	29230,37
б) ип	250,00	252,50	255,00	257,50
в) этикетка	1105,00	1116,05	1127,10	1138,15
г) қоп	31143,00	31454,43	31765,86	32077,29
д) бошқалар	4949,00	4998,49	5047,98	5097,47
Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган харажатлар	52825,00	53353,25	53881,50	54409,75
шундан:				
а) электроэнергия харажатлари	39461,00	39855,61	40250,22	40644,83
б) сув харажатлари	510,00	515,10	520,20	525,30
в) газ харажатлари	0,00	0,00	0,00	0,00
г) бошқалар	12854,00	12982,54	13111,08	13239,62
Меҳнат ҳақи	187992,00	189871,92	191751,84	193631,76
Ягона ижтимоий тўлов	22559,01	22784,60	23010,19	23235,78
Асосий воситалар амортизацияси	68405,00	68405,00	68405,00	68405,00
Ишлаб чиқариш таннарихи - жами	2038729,09	2059116,38	2079503,67	2099890,96
Давр харажатлари - жами	95681,86	96068,48	96455,10	96841,72
шундан:				
а) маъмурий-бошқарув харажатлар	13648,00	13784,48	13920,96	14057,44
б) сотиш харажатлари	25014,00	25264,14	25514,28	25764,42
в) бошқа операцион харажатлар	57019,86	57019,86	57019,86	57019,86
шундан:				
ер солиғи	11337,00	11337,00	11337,00	11337,00
сув солиғи	114,00	114,00	114,00	114,00
мулк солиғи	8301,00	8301,00	8301,00	8301,00
бошқа харажатлар	37267,86	37267,86	37267,86	37267,86
Молиявий фаолият харажатлари	5064,00	5064,00	5064,00	5064,00
шундан:				
кредит фоизи	5064,00	5064,00	5064,00	5064,00
Жами ишлаб чиқариш харажатлари - ҳаммаси	2139474,95	2160248,86	2181022,77	2201796,68
Умумхўжалик фаолиятининг фойдаси	21395,05	22229,84	23064,63	23899,42
Даромад солиғи тўлангунга қадар фойда	3209,26	3334,48	3459,69	3584,91
Маҳсулотнинг улгуржи сотиш қиймати	2160870,00	2182478,70	2204087,40	2225696,10
Қўшилган қиймат солиғи	570608,75	576314,84	582020,93	587727,01
Ун маҳсулотининг улгуржи қиймати (қўшилган қиймат солиғи билан)	2731478,75	2758793,54	2786108,33	2813423,11
Соф фойда	18185,79	18895,36	19604,93	20314,50
Таннархга нисбатан рентабеллик	0,89	0,92	0,94	0,97

Харажатларга нисбатан рентабеллик	0,85	0,87	0,90	0,92
-----------------------------------	------	------	------	------

1 – жадвалдаги маълумотларга кўра, сценарийлар бўйича корхонада 1 тн ун маҳсулоти бирлигини тайёрлашда ишлаб чиқариш харажатлари учун 2139474,95 сўм, 2160248,86 сўм, 2181022,77 сўм ва 2201796,68 сўм маблағ сарфланиши мумкин. Бунда маҳсулот бирлигининг таннархи мос равишда 2038729,09 сўмни, 2059116,38 сўмни, 2079503,67 ва 2099890,96 сўмни ташкил этади. Натижада корхонада 1 тн ун маҳсулоти бирлигидан олинadиган соф фойда мос равишда 18185,79 сўм, 18895,36 сўм, 19604,93 сўм ва 20314,50 минг сўмга; таннархга нисбатан рентабеллик даражаси 0,89%, 0,92%, 0,94% ва 0,97% га; ишлаб чиқариш харажатларига нисбатан рентабеллик даражаси 0,85%, 0,87%, 0,90% ва 0,92% га кўпаяди.

2 – жадвал. "Дўстликдомаҳсулотлар" АЖ да омихта ем маҳсулотлари сценарийлари бўйича ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот бирлиги таннархининг калкуляцияси*

(сўм/кгда)

Кўрсаткичлар	Ҳақиқатда	Сценарий		
		1	2	3
Омихта ем маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми, тн	1	1	1	1
Хом-ашё миқдори сарфи - жами, тн	101,00	101,00	101,00	101,00
а) кепак, тн	54,44	54,44	54,44	54,44
б) тарик, тн	2,23	2,23	2,23	2,23
в) макка дони, тн	0,00	0,00	0,00	0,00
г) ун, тн	2,93	2,93	2,93	2,93
д) оҳак уни, тн	2,00	2,00	2,00	2,00
е) буғдой чиқиндиси (70 – 85%), тн	1,41	1,41	1,41	1,41
ё) буғдой чиқиндиси (50 – 75%), тн	28,28	28,28	28,28	28,28
ж) арпа, тн	4,90	4,90	4,90	4,90
Хом-ашёнинг баҳоси:				
а) кепак	925,45	934,70	943,96	953,21
б) тарик	2200,00	2222,00	2244,00	2266,00
в) макка дони	3043,48	3073,91	3104,35	3134,78
г) ун	1130,00	1141,30	1152,60	1163,90
д) оҳак уни	390,00	393,90	397,80	401,70
е) буғдой чиқиндиси (70 – 85%)	876,16	884,92	893,60	902,44
ё) буғдой чиқиндиси (50 – 75%)	626,16	632,42	638,68	644,94
ж) арпа	2825,00	2853,25	2881,50	2909,75
Хом-ашёлар қиймати:				
а) кепак	503804,64	508842,68	513931,11	519070,42
б) тарик	26664,00	26930,64	27199,95	27471,95
в) макка дони	175213,03	176965,16	178734,81	180522,16
г) ун	33097,70	33428,68	33762,96	34100,59
д) оҳак уни	7878,00	7956,78	8036,35	8116,71
е) буғдой чиқиндиси (70 – 85%)	12388,86	12512,75	12637,88	12764,25
ё) буғдой чиқиндиси (70 – 85%)	177078,05	178848,83	180637,32	182443,69
ж) арпа	139809,25	141207,34	142619,42	144045,61
Механик йўқотишлар – 1%	0,00	0,00	0,00	0,00
Хом-ашёнинг умумий қиймати-жами	1075934,52	1086692,86	1097559,79	1108535,38

Электрэнергия	6696,00	6762,96	6829,92	6896,88
Транспорт харажатлари - жами	4967,46	5017,13	5066,81	5116,48
шундан:				
а) темир йўл харажатлари	0,00	0,00	0,00	0,00
б) автомобил харажатлари	3356,25	3389,82	3423,38	3456,94
в) ички ташиш харажатлари	1611,21	1627,32	1643,43	1659,54
Эҳтиёт қисмлар	6800,10	6868,10	6936,10	7004,10
Меҳнат ҳақи	76146,00	76907,46	77668,92	78430,38
Ягона ижтимоий тўлов	9137,2	9228,90	9320,27	9411,65
Асбоб-ускунани сақлаш	14152,53	14152,53	14152,53	14152,53
Асосий воситалар амортизацияси	19686,96	19686,96	19686,96	19686,96
Бошқа харажатлар	15955,79	15955,79	15955,79	15955,79
Ишлаб чиқариш таннари - жами	1229475,88	1241272,68	1253177,08	1265190,15
Давр харажатлари - жами	104035,58	104035,58	104035,58	104035,58
шундан:				
а) маъмурий-бошқарув харажатлар	15743,68	15743,68	15743,68	15743,68
б) сотиш харажатлари	3938,58	3938,58	3938,58	3938,58
в) бошқа операцион харажатлар	84353,32	84353,32	84353,32	84353,32
шундан:				
ер солиғи	3232,35	3232,35	3232,35	3232,35
сув солиғи	0,00	0,00	0,00	0,00
мулк солиғи	4092,00	4092,00	4092,00	4092,00
бошқа харажатлар	77028,96	77028,96	77028,96	77028,96
Молиявий фаолият харажатлари	3577,58	3577,58	3577,58	3577,58
Жами ишлаб чиқариш харажатлари - ҳаммаси	1337089,03	1348885,84	1360790,24	1372803,31
Умумхўжалик фаолиятининг фойдаси	63055,97	65260,61	67497,68	69767,49
Даромад солиғи тўлангунга қадар фойда	9458,00	10404,23	11350,07	12295,91
Маҳсулотнинг улгуржи сотиш қиймати	1400145,00	1414146,45	1428287,91	1442570,79
Қўшилган қиймат солиғи	210021,75	212121,97	214243,19	216385,62
Маҳсулотининг улгуржи қиймати (қўшилган қиймат солиғи билан бирга)	1610166,75	1626268,42	1642531,10	1658956,41
Соф фойда	53597,57	54856,38	56147,60	57471,57
Таннархга нисбатан рентабеллик	4,36	4,42	4,48	4,54
Харажатларга нисбатан рентабеллик	4,01	4,07	4,13	4,19

2 – жадвалдаги маълумотларга кўра, сценарийлар бўйича корхонада 1 кг омихта ем маҳсулоти бирлигини тайёрлашда ишлаб чиқариш харажатлари учун 1337089,03 сўм, 1348885,84 сўм, 1360790,24 сўм ва 1372803,31 сўм маблағ сарфланиши мумкин. Бунда 1 кг омихта ем маҳсулоти бирлигининг таннари мос равишда 1229475,88 сўмни, 1241272,68 сўмни, 1253177,08 ва 1265190,15 сўмни ташкил этади. Натижада корхонада 1 кг омихта ем маҳсулоти бирлигидан олинган соф фойда мос равишда 53597,57 сўм, 54856,38 сўм, 56147,60 сўм ва 57471,57 минг сўмга; таннархга нисбатан рентабеллик даражаси 4,36%, 4,42%, 4,48% ва 4,54% га; ишлаб чиқариш харажатларига нисбатан рентабеллик даражаси 4,01%, 4,07%, 4,13% ва 4,19% га кўпаяди.

Демак, «Дўстлик дон маҳсулотлари» акциядорлик жамиятида ўтказилган эмпирик тадқиқотларга кўра, корхонада ун маҳсулоти соф фойдасининг 0,89 фоиздан 0,97 фоизли бандга ва омихта ем маҳсулоти соф фойдасининг 4,36 фоиздан 4,54 фоизли бандга кўпайганлиги ун ва омихта ем маҳсулотлари ҳажмининг кўпайиш тенденциясига

сарфланган харажатлар ижобий таъсир кўрсатади ва фаолиятнинг иқтисодий самарадорлигини оширишда ижобий тенденцияни юзага келтиради, маҳсулотларни ишлаб чиқариш тенденциясига харажатлар омилининг таъсири маҳсулотлар ҳажмининг кўпайишига олиб келади.

Хулоса. Ўтказилган эмпирик тадқиқотда донни қайта ишлаш корхоналарида ун ва омихта ем маҳсулотларини ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляцияси жараёнларининг алгоритмлари ишлаб чиқилди маҳсулотнинг алоҳида турининг самарадорлиги баҳоланди, сунъий интеллект технологиялари асосида ун ва омихта ем маҳсулотлари бирлиги бўйича ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини бошқаришнинг молиявий стратегияси бўйича сценарийли прогноз кўрсаткичлари асосида илмий асосланган оптимал қарорларни қабул қилиш прогнози илмий асослаб берилди. Тадқиқот натижасига кўра, омихта ем маҳсулотлари ун маҳсулотларига нисбатан корхонага йирик миқдорда пул тушумлари олиб келади ҳам соф фойданинг миқдорини кўпайтиради.

Сунъий интеллект технологиялари асосида ун ва омихта ем маҳсулотлари бирлиги бўйича ишлаб чиқариш харажатларининг ҳисобини юритиш ва таннарх калкуляциясини бошқаришнинг молиявий стратегияси бўйича сценарийли прогноз кўрсаткичлари асосида илмий асосланган оптимал қарорларни қабул қилиш, харажатларни камайтириш учун ишлаб чиқаришнинг ички захираларни излаб топиш, сифатли ун ва омихта ем маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш корхонанинг иқтисодий самарадорлигини оширишга имконият яратади.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Abdullayev A.Ya.@ Abdullayev J.A. Methods of assessment and risk assessment of economic security of banks in Uzbekistan // Journal of Hunan University (Natural Sciences). Vol. 49. No. 09 September 2022. <https://johuns.net/index.php/abstract/423.html>
2. Abdullayev A.Ya. Korxonaning kompleks ishlab chiqarish xarajatlari va qo'shimcha mahsulot ishlab chiqarish hisobini yuritishning uslubiy asoslarini takomillashtirish // Ijtimoiy — gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. № 3 (5) — 2025. <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I3Y2025N11>
3. Бондин И.А. Механизм управления издержками производства в сельскохозяйственных организациях // Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Саранск: Издательство Мордовского университета, 2011. – с. 45.
4. Изыкова А.В. Издержки производства молока: основные факторы и резервы снижения // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Москва: Центр оперативной полиграфии ФГОУ ВПО РГАУ — МСХА им. К.А. Тимирязева, 2006. – с. 24.
5. Кочетов В.Л. Разработка инструментов управления издержками производства на предприятиях мукомольной промышленности // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Таганрог: Издательский центр Ростовского государственного педагогического университета, 2004. – с. 24.

6. Киселева О.В. Развитие учета затрат на производство и калькулирование себестоимости сельскохозяйственной продукции: теория и практика //Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Рязань: ООО «Партнеры по прибыли», 2009. – с. 26.
7. Макарова Е.Н. Учетно-аналитическое обеспечение управления издержками производства перерабатывающих предприятий потребительской кооперации //Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. — Саратов: Издательский центр Саратовского государственного социально-экономического университета, 2005. — с. 20.
8. Colin Drury (2018). Management and Cost Accounting. South-Western Cengage Learning: Printed in China by RR Donnelley. 866 p. http://116.206.63.139:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1303/cl18_Drury_MgtCostAcc10e-wm.pdf?sequence=1&isAllowed=y

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).